

BIBLIOTEKARZ PODLASKI
1/2023 (LVIII)
<https://doi.org/10.36770/bp.774>
ISSN 1640-7806 (print) ISSN 2544-8900 (online)
www.bibliotekarzpodlaski.pl

Siergiej Kowalow*

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Polska /

/ Maria Curie-Skłodowska University in Lublin, Poland

ORCID: 0000-0003-1717-9070

Країна мі-мінор. Ранняя лірыка Алега Бембеля (Зніча)

Country in E minor. Early Lyrics by Oleg Bembel (Znich)

Abstract: The article analyzes the early philosophical and intimate lyrics of Oleg Bembel, which until now have not been the subject of research by literary critics. Oleg Bembel is known as a dissident philosopher, and author of the book *Native Language and Moral and Aesthetic Progress* (*Родная мова і маральна-эстэтычны прагрэс*, London, 1985), and also as a poet-monk, author of religious-patriotic and religious-prayer poems under the pseudonym Znich. The early secular lyrics of Oleg Bembel, published in the collective poetry collection *Wing* (*Крыло*, Minsk, 1984), are considered in the article: 1) as an important element in reproducing the creative evolution of the famous poet; 2) as an example of the intellectual and philosophical trend in the Belarusian poetry of the 80s. 20th century; 3) as valuable material for studying the relationship between censorship and artistic creation in Soviet Belarus and totalitarian society as a whole. It is difficult to compare the early philosophical and intimate lyrics of Oleg Bembel (Znich) with his dissident and religious poems in “samizdat” and emigration publications, but it can also be considered a manifestation of nonconformism.

Keywords: Belarusian poetry, philosophical lyrics, intimate lyrics, intellectual trend, nonconformism, Oleg Bembel (Znich).

* Siergiej Kowalow – prof. dr hab., kierownik Katedry Literaturoznawstwa Słowiańskiego w Instytucie Językoznawstwa i Literaturoznawstwa na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie; autor m.in. monografii: *Пачвара ў рэліктавым лесе. Літаратура. Тэатр. Крытыка* (2013).

Siergiej Kowalow, *Краіна мі-мінор. Ранняя лірыка Алега Бембеля (Зьніча)*

Паэтычная творчасць Алега Бембеля (нар. у 1939 г.), які яшчэ напачатку 80-х гг. XX ст. выбраў сабе канцэптuallyны псеўданім „Зьніч”, асыціруецца ў чытачоў і даследчыкаў пераважна з рэлігійна-духоўнай пlynню ў беларускай паэзіі, што абумоўлена як тэматыкай ягоных вершаў (згадаем назвы асобных зборнікаў: *Рэха малітвы, Малітвы за Беларусь, За мурам. Саната вяртання ў чатырох частках, ...Між тэктанічных пліт. Саната ўваскрашэння ў чатырох частках* і інш.), так і адметнасцю ягонай біяграфіі: з 1996 г. паэт жыве за мурамі Свята-Успенскага Жыровіцкага манастыра, спачатку як інак Мікалай, а потым як манах Іаан. Адметнае, строга вызначанае месца Зьніча ў гісторыі беларускай літаратуры адлюстравана ў загаловах большасці артыкулаў пра ягоную творчасць: *Зніч – манах і паэт*¹, *Духоўна-светапогляднае вызначэнне асобы і паэзія Зьніча (Алега Бембеля)*², *Паэтычная размовы з Богам – паэзія Зьніча (Алега Бембеля, айца Іаана)*³, *Да праблемы развіцця беларускай духоўнай паэзіі: творчасць Зьніча (Алега Бембеля)*⁴ і інш.

Больш дакладна паэзію Зьніча можна вызначыць не як рэлігійна-духоўную ці рэлігійна-метафізічную, а як *рэлігійна-патрыятычную*, узнікшую на скрыжаванні любові да Хрыста і да Беларусі, пра што слушна згадваецца ў большасці пералічаных вышэй артыкулаў і што сам паэт лаканічна і дзёрзка выказаў у адным з самых вядомых сваіх вершаў *Хрыстос і Айчына*:

Раскрыжаванне кат завершыў,
Аблашчыў кужаль кроў жыцця...
...так, плашчаница – гэта першы
Мой бел-чырвона-белы сцяг!...⁵

- 1 А. Макмілін, *Пісьменства ў халодным клімаце: Беларуская літаратура ад 70-х гг. XX ст. да нашых дзён*, Беласток 2011, с. 168–171.
- 2 З. Мельнікава, *Духоўна-светапогляднае вызначэнне асобы і паэзія Зьніча (Алега Бембеля)*, „Веснік Брэсцкага ўніверсітэта. Серыя 3. Філалогія. Педагогіка. Псіхалогія” 2013, № 2, с. 60–66.
- 3 В. Барысенка, *Паэтычная размовы з Богам – паэзія Зьніча (Алега Бембеля, айца Іаана)*, [у:] *Восточнославянские языки и литературы в европейском контексте*, ред. Е. Иванов, Могилев 2018, с. 309–313.
- 4 Н. Twaranowicz, *Да праблемы развіцця беларускай духоўнай паэзіі: творчасць Зьніча (Алега Бембеля)*, „Studia Wshodniosłowiańskie” 2020, t. 20, s. 113–125.
- 5 *Краса і сіла. Анталогія беларускай паэзіі XX стагоддзя*, укл. М. Скобла, Мінск 2003, с. 521.

Працягваючы традыцыі рэлігійна-патрыятычнай паэзіі ХХ ст., сучасны беларускі паэт Зніч заняў пачэснае месца ў шэрагу такіх класікаў беларускай літаратуры як Алесь Гарун, Казімір Сваяк, Андрэй Зязюля, Наталля Арсеннева, Ларыса Геніюш (праўда, у адрозненні ад сваіх папярэднікаў Зніч належыць да праваслаўнага, а не каталіцкага веравызнання, што робіць яго шлях адметным і нават парадаксальным, калі ўлічыць насцярожанае стаўленне праваслаўнай царквы да беларускасці).

Першым спалучэнне ў паэзіі Зніча філасофскіх, патрыятычных і хрысціянскіх матываў адзначыў Янка Запруднік у прадмове да зборніка *Рэха малітвы* (Нью-Ёрк 1988)⁶. Блізкім да азначэння Запрудніка з'яўляецца меркаванне Яна Чыквіна пра тое, што Зніч у сваёй творчасці „спрабуе гарманізаваць хрысціянска-універсальныя каштоўнасці з уласна нацыянальнымі ў культуры беларускай”⁷. Арнольд Макмілін у кнізе *Пісьменства ў халодным клімаце. Беларуская літаратура ад 70-х гг. ХХ ст.*, фактычна, паўтарае меркаванне Запрудніка: „Паводле тэматыкі паэзія Зніча пераважна рэлігійнага зместу, але ў ёй ёсць моцны філасофскі і патрыятычны складнік”⁸.

Першы вядомы нам артыкул пра творчасць Зніча ў Беларусі апублікавала ў 2013 г. Зоя Мельнікава, адзначыўшы, што вершы Зніча „...несумненна, актуалізуюць і ўзбагачаюць хрысціянскую па паходжанні, грамадзянска-патрыятычную па-сутнасці ідэю Адраджэння”⁹, што кнігі Зніча – гэта „сучасная духоўна-грамадзянская паэзія, паэзія роздуму і закліку да беларускага народа пераадолець «няўпінны здзек» і «сьляпы лёс», паверыць у сапраўднае Ўваскрасэнне”¹⁰.

⁶ Я. Запруднік, *Паэзія Зніча*, [у:] Зніч, *Рэха малітвы. Вершы зь Беларусі*, Нью-Ёрк 1988, с. 3.

⁷ Я. Чыквін, “Паскалеўскі” і “авакумаўскі” шляхі развіцця беларускай паэзіі, [у:] *Шляхі па прамой часу. Да гісторыі беларускае літаратуры Польшчы. 1958–2008 гг.*, рэд. Я. Чыквін, Беласток 2007, с. 190.

⁸ А. Макмілін, *Пісьменства ў халодным клімаце*, с. 168–169.

⁹ З. Мельнікава, *Духоўна-светапогляднае вызначэнне асобы і паэзія Зніча (Алега Бембеля)*, с. 63.

¹⁰ Тамсама. На жаль, З. Мельнікава ў сваім артыкуле цытуе вершы толькі з адной, не самай адметнай кнігі Зніча: «– Мне не цябе шкада, а тваю маці...»: *саната літасьці ў чатырох частках (альбо: гісторыка-філасофская элегія ў рыфмарах...)* (Слонім 2009).

Siergiej Kowalow, *Краіна мі-мінор. Ранняя лірыка Алега Бембеля (Зніча)*

Менавіта рэлігійна-патрыятычныя вершы Зьніча прадстаўлены ў большасці анталогій беларускай паэзіі¹¹, менавіта як прадстаўнік духоўнай паэзіі, рэлігійна-хрысціянскага накірунку, жанру паэтычнай малітвы шматкроць згадваецца ён у шматтомнай акадэмічнай *Гісторыі беларускай літаратуры XX стагоддзя* і хоць пакуль не дачакаўся асобнага раздзелу пра сваю творчасць, але прынамсі дачакаўся асобнага абзацу ў аглядным артыкуле Алеся Бельскага:

Характэрнай рысай для паэтычнай творчасці Зьніча (Алега Бембеля) з’яўляецца тэалагізацыя, аўтар пры гэтым арыентуецца на кананічную рэлігійную думку, непарушныя светапоглядныя і маральныя пастулаты царквы. Гэта яскрава засведчылі кнігі паэта “За мурам” (2007), “...Між тэктанічных пліт...” (2011), “Крэсіва” (2012). Прыкметнае месца ў яго філасофскіх шуканнях і развагах займае думка пра духоўнае адраджэнне Беларусі, умацаванне яе народа ў праваслаўнай веры, любові і адзінстве (вершы “Хрыстос і Айчына”, “Шляхам святой Ефрасінні”, “Гімн Белай Русі” і інш.)¹².

Найбольш грунтоўны артыкул пра творчасць Зьніча апублікавала ў 2020 г. Галіна Тварановіч у часопісе „*Studia Wshodniosłowiańskie*”. Даследчыца, паэтка, рэлігійная асоба, Тварановіч услед за сваімі папярэднікамі вылучае ў паэзіі Зьніча дзве дамінанты – нацыянальна-патрыятычную і хрысціянскую, падкрэслівае філасафічнасць яго тэкстаў, а таксама адзначае іх сувязь з музыкай:

Безумоўна, паэтычная творчасць Зьніча сваім пафасам гучыць ва ўнісон з духоўнай паэзіяй папярэднікаў і сучаснікаў. Пры тым Зьнічовы тэксты адметныя сваёй шматпланавасцю, філасофскім падтэкстам. Любімы яго знак – шматкроп’е, якім маніфестуецца нявычарпанасць тэмы, пачуцця, настрою. Зьнічовы шматкроп’і нібы імкнучца кампенсаваць абмежаванасць, недастатковасць нашага чалавечага слова, надаць яму працягласць гучання ў часе, уласціваю музыку, якая адыгрывае своеасаблівую катарсічную ролю ў жыцці паэта. І, вядома, адметнасць паэтычнай

¹¹ *Насустрэч Духу: анталогія беларускай хрысціянскай паэзіі*, уклад. і прадм. І. Чароты, Мінск 2001; *Краса і сіла*, 2003.

¹² А. Бельскі, *Паэзія, [у:] Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя*, рэд. У. Гніламёдаў, С. Лаўшук, т. 4, кн. 3, Мінск 2014, с. 43.

Знічовай Асанны абумоўлена індывідуальным рэлігійным вопытам, выразным тэацэнтрычным светабачаннем, яго глыбокай унутранай адухоўленасцю¹³.

Разгледзіўшы вершы з пяці зборнікаў паэта: *Саната росстані* (1988), *Рэха малітвы* (1988), *Малітвы за Беларусь* (1989), *За мурам* (2007), *Крэсіва* (2012), аўтарка артыкулу тым не менш сцвярджае, што „спасціжэнне глыбінных сэнсаў паэзіі Зніча, па сутнасці, толькі распачынаецца”¹⁴. Варта пагадзіцца з гэтым сцвярджаннем Галіны Тварановіч, не прыпісваючы яго адно топасу аўтарскай сціпласці. Па-першае, не разгледжана ранняя, дысідэнцкая творчасць Алега Бембеля канца 70-х – пачатку 80-х гг., ягоны ўдзел як паэта ў нонканфармісцкім руху ў савецкай Беларусі. Па-другое, па-за ўвагай даследчыкаў засталася свецкая паэзія Бембеля-Зніча: нізка вершаў *Шляхам сумоўя*, апублікаваная ў калектыўным зборніку *Крыло* (Мінск 1984) (у тым ліку яго інтымная лірыка). Па-трэцяе, поэзія рэлігійна-малітоўная і рэлігійна-палемічная творчасць паэта-манаха Зніча таксама вымагае ўважлівага прачытання ў тэалагічным, філасофскім і сацыяльным кантэксце. Выклікае сумненне прыведзенае вышэй меркаванне А. Бельскага, што Зніч у сваёй творчасці адно арыентуецца на кананічную рэлігійную думку, непарушныя светапоглядныя і маральныя пастулаты царквы¹⁵. Як нам здаецца, у творчасці Зніча шмат парадоксаў, супярэчнасцяў, неадназначных ідэй, пачынаючы з выбару хрысціянскім паэтам паганскага псеўданіма (Зніч – дух смерці ў крывіцкай міфалогіі) і завяршаючы ідэяй бласлаўнёнага для беларусаў „таталітарызму” (ад слова „тата” – бацька)¹⁶.

Мэта нашага артыкула – разгледзіць раннюю, філасофскую лірыку Алега Бембеля першай паловы 80-х гг. XX ст., прадстаўленую ў калектыўным паэтычным зборніку *Крыло* (1984)¹⁷.

13 Н. Twaranowicz, *Да праблемы развіцця беларускай духоўнай паэзіі: творчасць Зніча (Алега Бембеля)*, s. 123.

14 Тамсама.

15 А. Бельскі, *Паэзія*, с. 43.

16 М. Скобла, *Паэт Зніч: Тата-літарны рэжым – гэта добра*, tinyurl.com/bp58-kow-1.

17 Асобны артыкул мы мяркуем прысвяціць дысідэнцкай паэзіі Зніча 80-х гг. XX ст, якая рэалізоўвалася ў рукапісах, самвыдаце і ў эмігранцкай прэсе (газета і выдавецтва “Беларус”).

Siergiej Kowalow, *Краіна мі-мінор. Ранняя лірыка Алега Бембеля (Зьніча)*

★ ★ ★

Жыццёвы і творчы шлях Алега Бембеля – Зьніча – інака Мікалая – манаха Іаана – вельмі складаны і пакручысты, але ўвесь час вёў паэта да Бацькаўшыны і да Бога. Не спыняючыся падрабязна на біяграфіі творцы, якая надаецца на сюжэт рамана, нагадаем, што ён нарадзіўся ў сям’і мастакоў-скульптараў Андрэя Бембеля і Вольгі Дзядок, атрымаў добрую і рознабаковую адукацыю (чатыры курсы Энэргетычнага факультэта Беларускага політэхнічнага інстытута, Мінская музычная вучэльня, Беларуская дзяржаўная кансерваторыя па спецыяльнасці „Фартэпіяна”, аспірантура пры Інстытуце філасофіі і права Акадэміі навук БССР), з малых гадоў вызначаўся вольналюбствам і непакорлівасцю, з-за чаго меў непрыемнасці з савецкай уладай і яе „караючай дзясніцай” КДБ. Напачатку 80-х гг., калі Алег Бембель пачаў пісаць і публікаваць вершы, у яго была тыповая для савецкага дысідэнта біяграфія: распаўсюджванне самвыдату, прымусовы побыт у псіхіятрычным шпіталі, высылка-ўцёкі ў Расію, вяртанне ў Мінск і змена прафесіі (з выкладчыка музыкі на навуковага супрацоўніка Акадэміі навук). Надзвычай пакручыстым і бурлівым было таксама асабістае жыццё Алега Бембеля – палкія і часта публічныя раманы, некалькі афіцыйных і грамадзянскіх шлюбаў, чатыры дачкі. З’яўляючыся з юнацкіх гадоў апалагетам хрысціянскага камунізму (пад уплывам сваёй цёткі Анастасіі, якая за свае погляды прайшла сталінскія лагеры), ён у 1970 г. уступае ў шэрагі Камуністычнай партыі, а ў 1982 г. таемна прымае хрост на кватэры ў праваслаўнага святара Георгія Латушкі – аднаго з нешматлікіх праваслаўных святароў, які вёў набажэнствы па-беларуску.

Недзе ў гэты ж час, напачатку 80-х гг., Алег Бембель бярэ сабе паэтычны псеўданім Зьніч (менавіта Зьніч – паводле тарашкевіцы, а не Зніч – паводле афіцыйнага правапісу, наркамаўкі) і пачынае па-беларуску пісаць вершы, распаўсюджваючы іх сярод сяброў у выглядзе рукапісаў і самвыдатаўскіх зборнікаў, а некаторыя публікуючы ў афіцыйнай прэсе (газета „Чырвоная змена”, „Літаратура і мастацтва”, альманах „Дзень паэзіі”). Вершы, падпісаныя псеўданімам – Зьніч, і вершы, падпісаныя сапраўдным іменем і прозвішчам – Алег Бембель, вельмі адрозніваюцца. Зьніч – аўтар рэлігійна-патрыятычных і рэлігійна-медытатывых вершаў, вершаў-прысвячэнняў класікам беларускай літаратуры (Францішку Багушэвічу, Янку Купалу Максіму Багдановічу) з нацыянальна-адраджэнскімі

і антыкаланіяльнымі матывамі, а таксама з'едлівых эпіграм на савецкіх псеўданавукоўцаў, чыноўнікаў-кар'ерыстаў, архітэктараў-неагерастратаў. Алег Бембель – аўтар філасофскай і інтымнай лірыкі, перакладчык і перастваральнік шэдэўраў рускай класічнай паэзіі (вершаў Міхаіла Лермантава, Фёдара Цютчава, Аляксандра Блока).

Каб усвядоміць кантраст паміж двума іпастасямі паэта, перад тым як аналізаваць вершы Алега Бембеля з калектыўнага зборніка *Крыло* (1984), працытуем некалькі тагачасных вершаў Зьніча.

Рэлігійна-патрыятычны верш *О, Крыўя — не!...*, у якім аўтар называе сваю радзіму паганскай назвай *Крыўя* ўслед за Вацлавам Ластоўскім, Уладзімірам Жылкам, Міхасём Зарэцкім і іншымі дзеячамі беларускай культуры і мастацтва 20-х гг. XX ст., рэпрэсаванымі ў сталінскія часы:

О, Крыўя — не!... Цябе ня змораць.

Ты зноў асьвецішся знутры —

Як пакрывіцку загавораць

З Табой Хрыстовы сьвятары.

Самотным прывідам сьвятару

ля канфармісцкіх пустыроў,

запальваю сьвятую мару —

стварыць крывіцкіх сьвятароў!¹⁸

З'едліва-публіцыстычная эпіграма *Кандыдатам і акадэмікам*, напісаная малодшым навуковым супрацоўнікам Інстытута філасофіі і права Акадэміі навук БССР:

Ці сніўся вам просты, як ісціна,

сон, хоць зрэдку, ну, хоць аднойчы:

вам дазволілі з целаў выпаўзці

і самім сабе глянуць у вочы, —

віртуозы слінявай палемікі,

ад якой прасмярдзелі крыжалі,

¹⁸ Зьніч, *Рэха малітвы. Вершы зь Беларусі*, Нью-Ёрк 1988, с. 28.

Siergiej Kowalow, *Краіна мі-мінор. Ранняя лірыка Алега Бембеля (Зьніча)*

кандыдаты і акадэмікі,
што вучонымі так і не сталі¹⁹.

Па жанры і стылістыцы гэтыя два вершы вельмі адрозніваюцца, але аб'ядноўвае іх непрыманне тагачаснай савецкай рэчаіснасці, нацыянальна-адраджэнскі пафас і тое, што ні першы, ні другі верш не меў шанцаў быць апублікаваны ў тагачасным афіцыйным друку. Востра-публіцыстычныя вершы і зласлівыя эпіграмы Зьніча хадзілі па руках у асяроддзі беларускай навуковай і творчай інтэлігенцыі, напэўна траплялі на вочы акадэмічнага начальства і ў КДБ, дзе здагадваліся, хто хаваецца за гэтым таямнічым псеўданімам. У 1982 г. пятнаццаць вершаў Зьніча апублікавала эмігранцкая газета „Беларус” у Нью-Ёрку²⁰, што таксама, відаць, не засталася па-за ўвагай адпаведнага аддзелу КДБ. Некаторыя вершы (напэўна, пра занябаны стан беларускай мовы, пра руйнаванне архітэктурнай спадчыны Мінску, пра трагічныя лёсы Янкі Купалы і Максіма Багдановіча) паэт чытаў у 1981–1984 гг. на сустрэчах з удзельнікамі нефармальнай студэнцкай суполкі „Майстроўня” і на імпрэзах, арганізаваных гэтай суполкай (Каляды, Гуканне вясны, Купалле)²¹. І, канечне, даваў чытаць свае вершы сябрам і знаёмым, сярод якіх былі знаныя постаці: пісьменнікі Васіль Быкаў, Уладзімір Караткевіч, Кастусь Тарасаў, Алесь Разанаў, мастакі Аляксей Марачкін, Мікола Купава, Яўген Кулік, мовазнаўца Пятро Садоўскі, мастацтвазнаўца Зянон Пазняк. І за ўдзельнікамі „Майстроўні” – першай нефармальнай моладзевай суполкі ў Беларусі – і за пералічанымі вышэй прадстаўнікамі творчай інтэлігенцыі ўважліва сачыў КДБ, як і за самім Алегам Бембелем/Зьнічом.

У гэтай сітуацыі даволі нечаканым бачыцца з'яўленне падборкі вершаў апальнага паэта ў калектыўным зборніку *Крыло*, які пабачыў свет у дзяржаўным выдавецтве „Мастацкая літаратура” у 1984 г. Паводле сведчання Леаніда Дранько-Майсюка, рэдактара кнігі, публікацыя сталася

¹⁹ Тамсама, с. 34.

²⁰ Пазней рэдактар газеты „Беларус” Янка Запруднік апублікуе гэтыя творы і сем іншых вершаў Зьніча асобным зборнікам пад назвай *Рэха малітвы. Вершы з Беларусі* (Нью-Ёрк 1988).

²¹ С. Дубавец *Майстроўня. Гісторыя аднаго цуду*, Радыё Свабодная Эўропы / Радыё Свабода, 2012, с. 160, 267–268, 329.

магчымай дзякуючы персанальнай падтрымцы і заступніцтву дырэктара выдавецтва Міхася Дубянецкага, намесніка галоўнага рэдактара Варлена Бечыка і загадчыка рэдакцыі паэзіі Вадзіма Спрынчана²². Пашанцавала Алегу Бембелю і з рэдактарам кнігі: нядаўні выпускнік Літаратурнага інстытута імя М. Горкага ў Маскве, таленавіты малады паэт Леанід Дранько-Майсюк працаваў у выдавецтве „Мастацкая літаратура” другі год, меў “свежае вока” на рукапісы і выдатны мастацкі густ.

Калектыўныя паэтычныя зборнікі ў „Мастацкай літаратура” складаліся, звычайна, з 15–20 аўтарскіх падбораў, якім не суджана было стаць асобнымі зборнікамі ў серыі „Першая кніга паэта”. У выдавецтва не хапала магутнасцяў, каб выдаваць столькі кніг маладых паэтаў і выплочваць ім ганарары, а часам „магутнасці”, творчага патэнцыялу бракавала самім аўтарам, якія яшчэ не даслі да асобных кніг. Ва ўсякім разе, практыка выдання калектыўных зборнікаў была распаўсюджана, паэты іх вельмі не любілі і называлі паміж сабой „брацкімі магіламі”, бо ў такім выданні вершы таленавітага паэта губляліся сярод тэкстаў пасрэдных аўтараў і рыфмаванак графманаў. Важная акалічнасць: аўтарскі зборнік складаўся з 60–90 вершаў, падборка ў калектыўным зборніку – з 20–40 тэкстаў. Гэта значыць, фармат выдання ўжо на старце прадугледжваў адбор вершаў аўтарам, рэдактарам альбо сумесна аўтарам з рэдактарам. Адбор праводзіўся па тэматычным і эстэтычным прынцыпе і, канечне, з аглядак на цензуру (Галоўліт – Галоўнае літаратурнае ўпраўленне пры ЦК КПБ). У 1985 г. першы паэтычны зборнік Адама Глобуса *Груд* быў „зарэзаны” цензурай на фінальнай стадыі выхаду кнігі ў выдавецтве „Мастацкая літаратура”: набор кнігі рассыпаны проста ў друкарні.

Аддаўшы вершы ў выдавецтва, Алег Бембель, безумоўна, спадзяваўся выдаць аўтарскі зборнік, таму прадстаўлены ў рэдакцыю паэзіі рукапіс мусіў складацца з большай колькасці твораў, чым увайшло ў канчатковую падборку. Наўрад ці паэт прапанаваў у дзяржаўнае выдавецтва творы, апублікаваныя раней пад псеўданімам Зьніч ў эмігранцкай газеце „Беларус”: гэта азначала б прызнацца ў іх аўтарстве. Ва ўсякім разе, у мінскай падборцы „Шляхам сумоўя” (24 вершы) і ў нью-ёрскім зборніку „Рэха малітвы” (26 вершаў) супадае толькі адзін твор: верш ...*па-за*

²² Л. Дранько-Майсюк, *Памятная кніжка. Дзённік. 1984*. Прыватны архіў Л. Дранько-Майсюка.

Siergiej Kowalow, *Краіна мі-мінор. Ранняя лірыка Алега Бембеля (Зніча)*

зямнымі багаццямі²³. Такім чынам, мы не ведаем колькі твораў было ў першапачатковым рукапісы зборніка Алега Бембеля і якія тэксты былі адкінутыя аўтарам, рэдактарам, цензарам. Па тых, што апублікаваныя, можна меркаваць, што ў падборцы засталіся найбольш бяспечныя з тэматычнага і фармальнага пункту гледжання тэксты апальнага паэта, а менавіта патрыятычная (у прымальных межах, без нараканняў на катастрафічны стан беларускай культуры і мовы), філасофская і інтымная лірыка. Напэўна, шэраг вершаў пачынаючага, хаця і саракапяцігадовага паэта, было адкінута з прычыны іх мастацкіх хібаў (некалькі апублікаваных вершаў пра каханне таксама смела можна было б выкінуць з падборкі).

Назва падборкі, а ў задуме аўтарскага зборніка – *Шляхам сумоўя* – бачыцца вельмі важнай, праграмнай для Алега Бембеля, бо аўтарскі неалагізм “сумоўе” адлюстроўваў ягоную філасофскую канцэпцыю, а слова “шлях” сігналізавала пра працяг традыцый інтэлектуальнай паэзіі, вызначанай зборнікам Алеся Разанава *Шлях 360* (Мінск 1981). Пэўная падазронасць назвы ў вачах цензуры нівеліравалася назвай паэтычнай нізкі Васіля Гусціновіча *Сцежкамі любові*, якая была размешчана ў зборніку *Крыло* адразу за падборкай Алега Бембеля.

Наўрад ці быў праграмным, свядома выбраным аўтарам верш, якім адкрывалася падборка *Шляхам сумоўя*:

Нібыта ласку матчыну,
Ручнік вякоў разгарні
І перадай, як спадчыну,
Рэліквію дабрыні...²⁴

У выбары гэтага верша адчуваецца дасведчаная рука рэдактара: па выдавецкай традыцыі ў СССР паэтычны зборнік павінен быў пачынацца найбольш ідэалагічна-заангажаваным вершам, так званым „паравозам”, які пацягне за сабой увесь цягнік. Гэта мог быць верш

²³ А. Бембель, *Шляхам сумоўя*, [у:] *Крыло. Зборнік вершаў*, укл. Л. Дранько-Майсюк, Мінск, 1984, с. 158; Зьніч, *Рэха малітвы*, с. 9.

²⁴ А. Бембель, *Шляхам сумоўя*, с. 155.

пра Леніна, Камуністычную партыю, Кастрычніцкую рэвалюцыю, Вялікую Айчынную вайну. У крайнім выпадку – пра Радзіму і пра маці. У апошніх вагонах „цягніка” размяшчаліся вершы пра каханне і гумарыстычныя творы. Здараліся анекдатычныя выпадкі: у рукапісы зборніка Алега Мінкіна *Сурма* ніводная з пералічаных вышэй тэмаў не была прадстаўлена, таму на першую старонку рэдактар, каб улагодзіць цэнзара, паставіў пейзажны верш *Кастрычнік* з каляндарнай нізкі *Дванаццаць месяцаў* (асацыяцыя з Кастрычніцкай рэвалюцыяй)²⁵.

Верш ...*Нібыта ласку матчыну* змяшчае традыцыйныя для беларускай паэзіі лексемы (маці, ручнікі, спадчына, ласка, дабрыня) і павінен быў засігналізаваць пільным цэнзарам з Галоўліта традыцыйнасць і бяскрыўднасць усёй падборкі *Шляхам сумоўя*. Затое рэдактар нью-йоркскага зборніка Зьніча – Янка Запруднік – выбраў у якасці першага верша кнігі сапраўды праграмны, вызначальны твор, які ў мінскім выданні быў размешчаны ў адным з апошніх вагонаў „цягніка”:

...па-за зямнымі багаццямі,
за ўзнагародай і карай
шэпчуцца рыфмы з паняццямі
там, дзе адвольныя мары...²⁶

У нью-ёркскім выданні гэты верш мае заглавак *Рэха малітвы*, як і ўвесь зборнік (невядома, хто даў назву: аўтар ці рэдактар). У мінскім выданні верш не мае заглаўка і гэта адразу „здымае”, затушоўвае яго рэлігійна-філасофскі характар, пакідаючы толькі філасофскі. У падборцы *Шляхам сумоўя* шмат такіх невялікіх вершаў, узнікшых на памежжы рэлігіі і філасофіі, навуковага пазнання і веры, а нават на памежжы рэлігійнай экзальтацыі верніка і любоўнай жарсці каханка. Магчыма, у аўтарскім рукапісы гэтыя творы мелі назвы, а ў публікацыі „страцілі” іх, каб не дражніць вока цэнзара. Насамрэч, цяжка вызначыць да якога жанру – рэлігійнай паэзіі ці інтымнай лірыкі – адносіцца, напрыклад, гэты верш:

²⁵ А. Мінкін, *Сурма. Вершы*, Мінск 1985, с. 6.

²⁶ Зьніч, *Рэха малітвы*, с. 9; А. Бембель, *Шляхам сумоўя*, с. 158.

Siergiej Kowalow, *Краіна мі-мінор. Ранняя лірыка Алега Бембеля (Зніча)*

... ў небе, дзе зоркі мігцяць і варушацца,
 мроіцца мне
 таямніцай знямелаю
 сэрца анёлава...
 вочы пакутніцы...
 і прыгажосць твая – воблака белае...²⁷

За адзін з прыкладаў інтымнай лірыкі лёгка можна прыняць пры няўважлівым чытанні верш *...Дальбог, сумоўі нашы не бясплённыя...*, тым больш, што „схаваны” ён у адным з апошніх „вагонаў” паэтычнага „цягніка”, проста побач з банальным вершыкам пра каханне *...ноч як хвіля ў чароўнай хвалі*. Але можна прачытаць яго і ў экзістэнцыяльна-філасофскім ці рэлігійна-метафізічным ключы як праграмны верш для падборкі Алега Бембеля (менавіта ў гэтым вершы ўзнікае і тлумачыцца паняцце „сумоўе”, вынесенае ў назву падборкі):

Дальбог, сумоўі нашы
 не бясплённыя...
 ў імгненні іх
 запальваюцца вершы...
 ...і праз мяцеліцу Быцця
 шалёную...
 праз чорных вечароў
 чаргу
 сцюдзёную...
 радочкі тыя
 ў Вечнасці
 завершым...²⁸

²⁷ Тамсама, с. 156.

²⁸ Тамсама, с. 159.

Іншым разам назва верша, наадварот, „прыкрывала”, дэшыфроўвала змест верша. Да грэцкай міфалогіі, літаратурнай традыцыі адсылае назва верша *Рэха Арыядны*, змест якога можна інтэрпрэтаваць і ў рэлігійна-метафізічным ключы, і – з перспектывы далейшага лёсу паэта – у аўтабіяграфічным:

Рэха Арыядны

...ўратуе нітка, што не будзе рвацца, –
і вызначыцца шлях у святары:
сарві струну, што мусіла злавацца,
і ў нечым смутку
святая сатвары...²⁹

З характэрных, „фірмовых” для Зьніча тэмаў у падборцы Алега Бембеля *Шляхам сумоўя* практычна адсутнічаюць з цензурных прычынаў рэлігійна-патрыятычная, нацыянальна-патрыятычная і сацыяльна-грамадская тэмы, а рэлегійна-метафізічныя матывы наўмысна завуаляваныя і прыглушаныя. Фактычна, у нізцы прадстаўлены дзве жанрава-тэматычныя разнавіднасці: філасофская і інтымная лірыка, мяжу паміж якімі ў выпадку творчасці Бембеля не заўсёды лёгка вызначыць. Што датычыць формы вершаў, дамінуе лаканічная форма з чатырох-пяці радкоў, насычаных зместам і падатных на варыятыўныя інтэрпэтацыі. У гэтым сэнсе бембелеўскія вершы крыху нагадваюць разанаўскія пункціры, квантэмы, зномы. У больш доўгіх вершах Алега Бембеля – як і ў вершах Зьніча з пазнейшых зборнікаў – з’яўляюцца лішнія словы, радкі, строфы, а за імі – банальныя думкі, паэтычныя штампы, празмерны пафас і дыдактызм.

Да вершаў з падборкі *Шляхам сумоўя* цалкам дамесна аднесці высьнову, зробленую Янкам Запруднікам у дачыненні да твораў са зборніка *Рэха малітвы*: „Зьнічовы вершы, асабліва некаторыя аднастрофныя, – гэта згусткі думак і вобразнасці, якія, каб быць успрынятымі поўнасьцяй,

²⁹ Тамсама, с. 155.

Siergiej Kowalow, *Краіна мі-мінор. Ранняя лірыка Алега Бембеля (Зьніча)*

вымагаюць ад чыгача веды, роздуму, інтэлектуальнае працы”³⁰. Арнольд Макмілін, знаёмы толькі з больш познімі творамі Зьніча, таксама адзначае, што: „некаторыя невялікія вершы Зьніча ўражваюць сваёй афарыстычнасцю”, гэта „выкшталцона-кароткія вершы”, „глыбока філасофскія вершы”³¹. Што праўда, англійскі славiст невысока ацэньвае мастацкую форму, паэтычнае майстэрства Зьніча: „З гледзішча прасодыі вершы Зніча нічым не выбітныя, але як сцята выказаныя філасофскія і духоўныя ідэі яны робяць надзвычай магутнае ўражанне”³². Гэтая скептычная ацэнка гучыць ва ўнісон з прыведзеным напачатку артыкула меркаваннем Галіны Тварановіч, якая, наадварот, адзначае мастацкія вартасці паэтычных твораў Зьніча, звяртае ўвагу на важную ролю ў структуры верша паўз і шматкроп’яў, на сувязь вершаў з музыкай³³.

Нiводзiн з трох згаданых вышэй даследчыкаў не аналізаваў вершы Алега Бембеля з калектыўнага зборніка *Крыло*, iх заўвагі і меркаванні датычацца твораў Зьніча са зборнікаў *Рэха малітвы*, *Саната ростані*, *Малітвы за Беларусь*, але можна прызнаць iм рацыю і ў адносінах да ранніх твораў Алега Бембеля, нават пры вонкавай супярэчнасці выказванняў Макміліна і Тварановіч наконт паэтычнага майстэрства паэта. Сапраўды, з пункту гледзішча прасодыі ды й мастацкай вобразнасці Бембель відавочна саступае таму ж Алесю Разанаву альбо Рыгору Барадулiну. Што датычыць сувязі ягонаі паэзіі з музыкай, яна выяўляецца хутчэй на ўзроўні зместу (вобразы струн, клавiшаў, скрыпкі, фартэпіана, параўнанне кахання з музыкай і т.д.), чым на ўзроўні гукапісу і мелодыкі вершаў. Характэрны ў гэтых адносінах верш ...*крані ласкава* – у *празрыстых плынях духа...* – iнтэртэкстуальная паэтычная паралель з вядомай прэлюдыяй Аляксандра Скрабіна:

Скрабiн. Прэлюдыя мi мiнор, оп. 11, №4.

“Чароўная краіна. Жыццё тут iншае!”

³⁰ Я. Запруднік, *Паэзія Зьніча*, с. 3.

³¹ А. Макмілін, *Пiсьменства ў халодным клімаце*, с. 170.

³² Тамсама, с. 171.

³³ Н. Twaranowicz, *Да праблемы развіцця беларускай духоўнай паэзіі*, с. 123.

... крані ласкава
 – у празрыстых пlynях духа...
 праз рысы вечныя зямлі і зор...
 праз рытмы сумныя...
 праз распач, смех і скруху...—
 краіну іншую...
 краіну мі мінор...³⁴

Не варта забываць, што паэт меў не толькі гуманітарна-філасофскую, але і музычную адукацыю і вырас у сям’і мастакоў, што адлюстравалася ў ягонай творчасці нават у пазнейшы перыяд, калі ён выбраў аскетычнае жыццё паслушніка, а потым манаха.

З перспектывы далейшага лёсу паэта і ў агульным кантэксте ягонай творчасці найбольш арыгінальнай і адметнай часткай падборкі *Шляхам сумоўя з’яўляецца*, бясспрэчна, інтымная лірыка. Што праўда, паэт звяртаўся да гэтага жанру і ў пазнейшыя гады, выдаўшы пад псеўданімам „Ліставей” зборнік любоўнай лірыкі *Нябеснае і зямное. Саната Поўні*³⁵ і нават за манастырскімі сценамі (Зьніч, 2009, с. 148–149, 164–165), але ў падборцы *Шляхам сумоўя* любоўная лірыка дамінуе, нават калі ўлічыць, што пад яе „замаскіраваныя” асобныя рэлігійна-метафізічныя і экзистэнцыйна-філасофскія творы. З любоўнай лірыкай можна пераблытаць і некаторыя альбомныя, аўтабіяграфічныя вершы (напрыклад, верш, *Імя тваё для рэха – Кла-а-ара-а!..*, прысвечаны малодшай сястры паэта Клары). Што датычыцца чыста інтымнай лірыкі, за выключэннем некалькіх банальных вершыкаў з трафарэтнымі вобразамі і радкамі кшталту „быццам песню, цябе кахаю”, „ноч як хвіля ў чароўнай хвалі”, „будзь неназванай, толькі будзь”, „мы ў пяшчэце знічкай плылі”, гэты жанр прадстаўлена ў падборцы *Шляхам сумоўя* цікавымі і арыгінальнымі тэкстамі (у адрозненні ад выдадзенага пазней зборніка *Нябеснае і зямное. Саната Поўні*, дзе якраз пераважаюць банальныя, часта бездапаможныя тэксты закаханага ў сталым узросце паэта).

³⁴ А. Бембель, *Шляхам сумоўя*, с. 157.

³⁵ Ліставей. *Нябеснае і зямное. Саната поўні*, Менск 1994.

Siergiej Kowalow, *Країна мі-мінор. Ранняя лірыка Алега Бембеля (Зніча)*

Да любоўнай лірыкі Алега Бембеля не пасуе азначэнне „эратычная”, больш дакладна будзе назваць яе „інтымна-філасофская”: каханне да жанчыны ў ягоных вершах асэнсоўваецца з экзістэнцыяльнай і метафізічнай перспектывы побач з такімі паняццямі як „душа”, „дабро і зло”, „імгненне”, „сумоўе”, „выратаванне”, „вечнасць”. У гэтых вершах чуюцца водгукі ідэй і поглядаў на каханне прадстаўнікоў рускай філасофскай думкі, такіх як Уладзімір Салаўёў, Мікалай Бярдзязеў, Павел Фларэнскі. Паэт сакралізуе каханне, зямное пачуццё мужчыны да жанчыны пераводзіць у метафізічнае вымярэнне, асэнсоўвае як пачатак сумоўя душ і ў выніку – супольны шлях да Бога, да Вечнасці:

«...» Ці учуем: каханне – музыка...

Мы – жывыя струны у ім...

Мы ствараем яго... і слухаем...

І выконваем... і гучым...

Кожны кожнаму – будзем Крэсівам...

Ратавальнаю знічкай нявенчанай...

Калі што і нова пад Месяцам –

*Ўсекаханне, вечкам асвенчанае...*³⁶

Напэўна, з такой перспектывы пра каханне можна пісаць і за манастырскімі сценамі. Працытаваны верш перагукаецца з вершам, напісаным Зьнічом у 2009-м годзе:

...павяньчаю агонь – з вадой,

Люты холад – і ласку

адлігі...

абяцаю каханай маёй

Зорны Шлюб

і зямныя вярыгі...³⁷

³⁶ А. Бембель, *Шляхам сумоўя*, с. 161.

³⁷ Зьніч, «– Мне не цябе шкада, а тваю маці...»: саната літасьці ў чатырох частках (альбо: гісторыка-філасофская элегія ў рыфмарах..., Слонім 2009, с. 149.

У кантэксце тагачаснай беларускай паэзіі 80-х гг. XX ст. інтымна-філасофская ці нават – адважымся ўжыць такое азначэнне – інтымна-рэлігійная лірыка Алега Бембеля бачыцца адметнай, непаўторнай з’явай, а ў кантэксце гісторыі беларускай літаратуры – працягам традыцыі, запачаткаванай паэтам-ксяндзом Казімірам Свяяком (1890–1926), аўтарам выдатных вершаў пра каханне, у тым ліку класічнага верша *Эрас і Псіхея*. Але як і ў творчасці знакамітага папярэдніка, лірыка кахання не пераходзіць (прынамсі ў ранні перыяд) у творчасці Алега Бембеля ў хрысціянскую дыдактыку, адлюстор’вае складаную гаму чалавечых пачуццяў, поўную сумненняў, супярэчнасцяў, расчараванняў. Тое, што ў стане пачуццёвай эйфарыі і рэлігійнай экзальтацыі ўспрымалася як шлях да выратавання і вечнасці, раптам бачыцца як спакуса і шлях да згубы, а іх аскетычнае пераадоленне прыносіць не смак перамогі, а горыч і самоту. Упрыгожаннем любой паэтычнай анталогіі пра каханне мог бы стаць верш Алега Бембеля *Смага адтульнага*, адзін з лепшых твораў у падборцы *Шляхам сумоўя*:

Ці то спакуса?.. Ці лёс наш бязлітасны?..
 Мы адыходзім... Амаль развіталіся..
 Слепа?.. Прымусам?.. Ці штосьці адкрылася
 Ў шчырае згодзе з апошняю тайнаю?
 Так, гэта лёс... Адтуліліся блізкія..
 Ціша дзівосная... Вока тайфуна..
 Сцежка ў бязмоўе такая празрыстая!..
 Ўсё несумненна... сумленна... і сумна...³⁸

Заўважым, што гэты верш – як многія іншыя тэксты Алега Бембеля – можна інтэрпрэтаваць зусім у іншым ключы і ўбачыць у ім не тэму кахання, а тэму смерці, не як гісторыю развітання двух былых каханкаў, а як развітанне жывых з нябожчыкам.

Інтэлектуальна-філасофскія ўласцівасці паэзіі Алега Бембеля выявіліся ў падборцы *Шляхам сумоўя* ў калектыўным зборніку *Крыло* значна больш выразна, чым у яго востра-публіцыстычных эпіграмах і дысідэнцкіх вершах, што распаўсюджваліся ў рукапісах і самвыдаце,

³⁸ А. Бембель, *Шляхам сумоўя*, с. 161.

Siergiej Kowalow, *Краіна мі-мінор. Ранняя лірыка Алега Бембеля (Зніча)*

а ў 1982 г. былі апублікаваны пад псеўданімам Зьніч у эмігранцкай газеце „Беларус”. На жаль, гэтая падборка, складзеная адно з філасофскай і інтымнай лірыкі – тых жанраў, якія мелі шанец прайсці цензуру – расчаравала чытачоў, якія ведалі паэта па ягоных непублікаваных дысідэнцкіх тэкстах і засталася фактычна незаўважанай тагачаснай літаратурнай крытыкай.

У 1989 г. аўтар гэтага артыкула ў крытычным аглядзе *Дзесяць год паэзіі. Суб’ектыўныя нататкі выдавоцы* адзначаў:

У калектыўным зборніку “Крыло” былі змешчаны дзве падборкі вершаў свядома наватарскага напрамку: Алега Бембеля і Уладзіміра Сцяпана. Вершы У. Сцяпана пры сваёй знешняй навізне і незвычайнасці формы не вылучаліся, аднак, глыбокім унутраным зместам і мастацкай дасканаласцю. Што датычыцца А. Бембеля, то выданне яго зборніка цалкам стала б адметнай з’явай у беларускай паэзіі, тыя ж некалькі вершаў з „Крыла” самі па сабе не ўяўлялі вялікай цікавасці, бо, відаць, былі адабраны з мноства твораў паэта як найбольш нейтральныя³⁹.

Праз год пасля публікацыі сваіх вершаў у дзяржаўным выдавецтве, Алег Бембель перадае таемна на Захад рукапіс сваёй кандыдацкай дысертацыі, якую не меў шанцаў абароніць і апублікаваць у савецкай Беларусі. Кніга выходзіць па-беларуску ў Лондане пад назвай *Роднае слова і маральна-эстэтычны прагрэс* (1985), стаўшы важнай пазіцыяй беларускай дысідэнцкай літаратуры і прычынай пераследу аўтара з боку КДБ і кіраўніцтва Акадэміі Навук БССР (Бембеля выключылі з шэрагаў КПСС і звольнілі з працы)⁴⁰. Кніга *Роднае слова і маральна-эстэтычны прагрэс* трапляе ў Беларусь, нелегальна распаўсюджваецца з дапамогай ксеракса ў колах нацыянальна-свядомай інтэлігенцыі. Слава дысідэнта і „нацыяналіста” надоўга зацьміла вядомасць Алега Бембеля/Зніча як паэта: ажно да канца 80-х гг., калі выходзяць адразу тры ягоныя паэтычныя зборнікі: *Рэха малітвы. Вершы зь Беларусі* (Нью-Ёрк 1988), *Саната ростані* (Беласток 1988), *Малітвы за Беларусь. Першая кніга на Радзіме* (Мінск 1989).

³⁹ С. Кавалёў, *Як пакахаць ружу: Маладая беларуская паэзія 80-х гг.*, Мінск 1989, с. 12.

⁴⁰ *Нонканфармізм у Беларусі. 1953–1985*, т. 1, укл. А. Дзярновіч, Мінск 2004, с. 38–39.

У снежні 1989 г. Зьніча прымаюць у Саюз пісьменнікаў БССР, як бы легалізуючы на радзіме ягоны статус паэта. Паводле сведчання Галіны Тварановіч, на абмеркаванні кандыдатуры Алега Бембеля на паседжанні Секцыі паэзіі, яго папракалі за радкі кшталту „мне бел-чырвона-белы сцяг / адгукаецца бацькам хросным”!⁴¹. Сыход у манастыр у 1996 г. і выдадзеныя пазней зборнікі рэлігійна-паэтычнай і рэлігійна-медытатывнай лірыкі замацавалі за Зьнічом імідж паэта-манаха, аўтара рэлігійна-духоўнай паэзіі.

Раннія вершы Алега Бембеля, у тым ліку падборка *Шляхам сумоўя* ў калектыўным зборніку *Крыло*, аказаліся забытымі і не згадваліся ў артыкулах, прысвечаных ягонай творчасці. Між тым, з перспектывы сённяшняга дня эўрыстычная і эстэтычная каштоўнасць гэтай падборкі значна ўзрастае: па-першае, як неабходнага элементу для ўзнаўлення творчай эвалюцыі вядомага паэта; па-другое, як унікальнай з’явы ў кантэксце беларускай паэзіі 80-х гг. XX ст., характэрнага прыкладу інтэлектуальна-філасофскай плыні, што пераважна асацыіруецца выключна з творчасцю Алеся Разанава; па-трэцяе, як цікавага матэрыялу для даследавання стасункаў цензуры і мастацкай творчасці ў савецкай Беларусі і ў таталітарным грамадстве ўвогуле. Падборку філасофскай і інтымнай лірыкі Алега Бембеля цяжка параўноўваць з дысідэнцкімі і рэлігійна-патрыятычнымі вершамі Зьніча гэтага ж перыяду, але яна таксама была сваеасаблівай праявай нонканфармізму: не змяшчала вершаў пра Леніна, Камуністычную партыю, Кастрычніцкую рэвалюцыю, Вялікую Айчынную вайну і на іншыя, папулярныя ў беларускай савецкай паэзіі тэмы. У часы гучных маршаў і мажорных гімнаў паэт запрашаў сваіх чытачоў у падарожжа ў чароўную краіну *мі-мінор*: краіну музыкі, кахання, сумоўя душ. У гэтым сэнсе можна смела аднесці філасофскую і інтымную лірыку Алега Бембеля да таго тыпу нонканфармізму, які даследчыкі называюць „стаічным нонканфармізмам” або будоўляй эстэтычных вежаў у моры ідэалагічна-ангажаванай і сервелісцкай літаратуры⁴².

⁴¹ H. Twaranowicz, *Да праблемы развіцця беларускай духоўнай паэзіі*, s. 116–117.

⁴² П. Васючэнка, *Фэномэн літаратурнага сэрвілізму й нонканфармізм*, [у:] *Таталітарызм. Курс лекцыяў*, укл. А. Анціпенка, Менск 2007, с. 177.

Siergiej Kowalow, *Країна мі-мінор. Ранняя лірыка Алега Бембеля (Зніча)*

Bibliografia

- Barysenka V., *Paëtyčnaâ razmovy z Bogam – paëziâ Z'niča (Alega Bembelâ, ajca İaana)*, [u:] *Vostočnoslavânskie âzyki i literatury v evropejskom kontekste*, red. E. Ivanov, Mogilev 2018.
- Bel'ski A., *Paëziâ*, [u:] *Gistoryâ belaruskaj litaratury XX stagoddzâ*, t. 4, kn. 3, red. U. Gnïlamëdaŭ, S. Laŭšuk, Mïnsk 2014.
- Bembel' A., Šlâham sumoŭâ, [u:] *Krylo. Zbornik veršaŭ*, ukl. L. Dran'ko-Majsŭk, Mïnsk 1984.
- Čykvïn Â., *“Paskaleŭski” i “avakumaŭski” šlâhi razvïcâ belaruskaj paëziï*, [u:] *Šlâhi pa pramoj času. Da gistoryi belaruskae litaratury Pol'sčy. 1958–2008 gg.*, red. Â. Čykvïn, Belastok 2007.
- Dubavec S., *Majstroŭnâ. Gistoryâ adnago cudu*, Radyë Svabodnaâ Ęüropy / Radyë Svaboda, 2012.
- Dran'ko-Majsŭk L., *Pamâtnaâ knižka. Dzënnik. 1984*. Pryvatny arhiŭ L. Dran'ko-Majsŭka.
- Kavalëŭ S., *Âk pakahac' ružu: Maladaâ belaruskaâ paëziâ 80-h gg.*, Mïnsk 1989.
- Krasa i sïla. Antalogiâ belaruskaj paëziï XX stagoddzâ*, ukl. M. Skobla, Mïnsk 2003.
- Listavej. Nâbesnae i zâmnœ. Sanata poŭni*, Mïnsk 1994.
- Makmiĭin A., *Piŝ'menstva ŭ halodnym klïmace: Belaruskaâ litaratura ad 70-h gg. XX st. da našyh dzën*, Belastok 2011.
- Mel'nikava Z., *Duhoŭna-svetapoglâdnae vyznačënnœ asoby i paëziâ Z'niča (Alega Bembelâ)*, “Vesnik Brëŝckaga ŭniwersitëta. Seryâ 3. Filalogiâ. Pedagogiãa. Psiãalogiâ” 2013, N° 2.
- Mïnkïn A., *Surma. Veršy*, Mïnsk 1985.
- Nasustrač Duhu: antalogiâ belaruskaj hrysçianskaj paëziï*, uklad. i pradm. ĩ. Čaroty, Mïnsk 2001.
- Nonkanfarmizm u Belarusi. 1953–1985*, t. 1, ukl. A. Dzârnovič, Mïnsk 2004.
- Skobla M., *Paët Z'nič: Tata-litarny rëžym – gëta dobra*, <https://www.svaboda.org/a/27276917.html> [dostëp: 30.07.2022].
- Twaranowicz H., *Da problemy razvïcâ belaruskaj duhoŭnaj paëziï: tvorčasc' Z'niča (Alega Bembelâ)*, „Studia Wshodniosłowiaŭskie” 2020, t. 20.
- Vasŭčëнка P., *Fënomën litaraturnaga sërviĭizmu j nonkanfarmizm*, [u:] *Tatalitaryzm. Kurs lekcyâŭ*, ukl. A. Ancïpenka, Mensk 2007.
- Zaprudnik Â., *Paëziâ Z'niča*, [u:] *Z'nič, Rëha malitvy. Veršy z' Belarusi*, N'ŭ-Ęrk 1988.
- Z'nič, «– Mne ne çâbe škada, a tvaŭ maçi...»: sanata litas'çi ŭ çatyroh çastkah (al'bo: gistoryka-filasofskaâ ëlegiâ ŭ ryfmarah..., Slonim 2009.
- Z'nič, *Rëha malitvy. Veršy z' Belarusi*, N'ŭ-Ęrk 1988.